

MUSTAFA REŞİD PAŞA'NIN İKİNCİ LONDRA ELÇİLİĞİ VE TANZİMAT REFORMLARINA DAİR MEMORANDUMU

Ahmet DÖNMEZ*

Özet

1839, Osmanlı Devleti için talihsiz olayların yaşandığı bir yıl olmuştur. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'ya karşı Nizip Savaşı'nda ağır bir yenilgi alınmış ve hemen ardından II. Mahmud vefat etmiştir. Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen, yeni oluşan şartlar Mustafa Reşid Paşa'ya uzun süredir tasarladığı reformlar için uygun bir zemin hazırlamıştır. M. Reşid Paşa, İstanbul'a dönmeyen hemen önce İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'a bir memorandum sunmuştur. 11 Ağustos 1839 tarihli bu memorandum, Tanzimat Fermanı'nın ilânından kısa bir süre önce, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve problemlerinin çözümü için yapılması gerekli reformlar hakkında M. Reşid Paşa'nın düşüncelerini içermektedir. Bu çalışma çerçevesinde, M. Reşid Paşa'nın hazırladığı memorandum ile birlikte, 1838 yılından 1839'un ortalarına kadar sürdürdüğü ikinci Londra elçiliği ve bu dönemde Lord Palmerston'la görüşmeleri hakkında bilgiler verilecektir. Ayrıca söz konusu memorandumun Fransızcadan Türkçeye çevirisi, orijinal metniyle birlikte sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Tanzimat, Reform, Memorandum, Mustafa Reşid Paşa, Londra Elçiliği.

THE SECOND EMBASSY OF MUSTAFA RESHID PASHA IN LONDON, AND HIS MEMORANDUM ABOUT THE TANZIMAT REFORM

Abstract

The year 1839 was occupied with the unfortunate events for the Ottoman Empire. In the Nizip War the Ottoman troops were defeated by the Egyptian Governor Mehmet Ali Pasha and in a short time Mahmoud II passed away. In spite of all of these negative incidents, the newly emerged conditions prepared an appropriate ground for the reforms designed Mustafa Reshid Pasha that lasted for a long time. M. Reshid Pasha presented a memorandum to the British Foreign Secretary Lord Palmerston just before returning to Istanbul. This memorandum, dated 11 August 1839, includes M. Reshid Pasha reflects concerning the current state of the Ottoman Empire and discusses the reforms necessary for the solution of problems shortly before the declaration of Tanzimat Fermani. Within this study, in addition to the memorandum prepared by M. Reshid Pasha, his second Embassy in London between mid-1838 and 1839, his meetings with Lord Palmerston will be presented. Also, the translation of the memorandum, from French into Turkish will be enclosed with the original text.

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ahmet76@yahoo.com

Key Words

Tanzimat, Reform, Memorandum, Mustafa Reshid Pasha, London Ambassadorship.

1. GİRİŞ

Tanzimat Fermanı, Osmanlı modernleşme tarihinin en önemli belgelerinden biridir. Mustafa Reşid Paşa¹ tarafından hazırlanan bu reform programı, kısa süre içinde güçlü bir değişim hareketinin başlangıç noktası olmuştur. Öyle ki, günümüz Türkiye'si üzerindeki etkilerini, Türk modernleşme tarihine yön veren bir yol haritası olarak sürdürmeye devam etmektedir.

M. Reşid Paşa, 1834'te Paris elçisi olarak atandığı günden itibaren Avrupa'da geçirdiği zamanının çoğunu, Osmanlı Devleti'ni çöküşe götüren sorunlar ve çözümleri üzerine düşünmekle geçirmişti. Avrupa devletlerinin yönetim şekilleri, askerî ve ekonomik yapıları, kültürel ve sanatsal üstünlükleri konularında fikir sahibi olmuş, yabancı dil öğrenmişti. Avrupa'da kullanıldığı manalarıyla; *civilization* (medeniyet), *humanity* (insanlık), *liberty* (hürriyet), *diplomacy* (diplomasi) gibi kavramları tanımıştı. Bu kavramların bazılarının Avrupalı politikacılar için, sadece kendi insanları için bir anlam taşıdığını öğrenmişti. Paris'te kaldığı sürece, vatan topraklarını işgal eden, Müslümanları katleden Fransızlarla dostluk ilişkileri kurmak zorunda olmanın acısını yaşamıştı.

Ancak kısa bir süre sonra, Osmanlı Devleti'nin ihtiyacı olan siyasî ve askerî desteği bulabileceği ve tasarladığı reformlar için kendisine ilham verebilecek bir atmosfere girecekti.

2. MUSTAFA REŞİD PAŞA'NIN İKİNCİ LONDRA ELÇİLİĞİ VE LORD PALMERSTON'LA GÖRÜŞMELERİ

1836 sonunda Paris elçiliğinden Londra elçiliğine atanması, M. Reşid Paşa'nın kariyerinde bir dönüm noktası oldu. Ona göre, Osmanlı'nın meselelerinin çözüm yeri Londra'ydı. Gerçekten de Londra'da, Paris'te içine düştüğü kısırdöngüden kurtulma imkânı buldu. Burada geçirdiği zaman boyunca, ülkesinde yapılması zorunlu reformlar konusunda düşüncelerini olgunlaştırdı. Bir süre sonra Dışişleri Bakanı Hulusi Paşa'nın vefatı (1837) üzerine, İstanbul'a çağrıldı. Yeni Dışişleri Bakanı olarak, tasarlamakta olduğu reformları gerçekleştirme konusunda elverişli bir ortam yakaladı. II. Mahmud da M. Reşid Paşa'ya güveniyor, devlet işlerine dair düşüncelerini kendisine iletmesi için izin veriyordu. Bu sayede, kısa sürede padişah'tan *Dâr-ı Şûrâ-yı Babûlî*'de *Tanzimât-ı Hayriyye*'nin esaslarının belirlenmesi için çalışmalar yapılması yönünde müsaade aldı. Haftada iki gün kendisi, M. Emin Rauf Paşa, Nâfiz Paşa, Hasib Paşa, Serasker ve Kaptan Paşalarla bir araya gelip bu konuda görüşmeler yapıyorlardı². Kısa süre sonra, Tanzimat'ın ilânı için padişahı ikna etti. Bu amaçla, Hüdavendigâr ve Gelibolu Sancakları'nda arazi ve nüfus tahriri yapıldı. Rüşvet, angarya ve müsaderenin kaldırılması hedefleniyor-

¹ M. Reşid Paşa, paşa unvanını 1838 yılında almıştır.

² *Takvim-i Vekayi*, no. 169, 7 Ağustos 1838; *Takvim-i Vekayi*, no. 174, 01 Aralık 1838; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954, s.102-103.

du. Ancak II. Mahmud, yetkilerinin sınırlanacağı düşüncesiyle son anda bu konudaki çalışmaların durdurulmasına karar verdi³.

M. Reşid Paşa, 1838 yılında Dışişleri Bakanlığı üzerinde kalmak üzere, Londra büyükelçiliğine tayin edildi. Hazırlıklarını tamamladıktan sonra Eylül ayında İstanbul'dan ayrıldı⁴. Roma, Viyana, Berlin ve Paris üzerinden hareket ederek 23 Kasım'da Londra'ya ulaştı. Öncelikle İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'la görüştü. Ardından Kraliçenin huzuruna çıkarak elçilik görevine resmen başladı⁵.

M. Reşid Paşa'nın görevi, en kısa sürede Mısır valisine karşı İngiltere'yle bir ittifak anlaşması imzalayabilmektir⁶. Ancak Lord Palmerston, anlaşma metnini, II. Mahmud'un istediği şekliyle kabul etmek istemedi. Yapılan toplantıların sonucunda ortaya çıkan ittifak anlaşması taslağını ise padişah beğenmedi. II. Mahmud, İngiliz Elçisi Lord Ponsonby'nin, ticaret anlaşmasını imzalatabilmek için bir ittifak anlaşmasının kabul edileceğine dair imalarda bulunarak M. Reşid Paşa'yı kandırmış olduğunu düşünmekteydi⁷.

F. Edgar Bailey'in tespitine göre M. Reşid Paşa, ittifak anlaşması elde edebilmek için Londra'da kaldığı zaman zarfında Lord Palmerston'la altı kez görüşme talebinde bulunmuş, bunların sadece üçüne olumlu yanıt alabilmişti. Bu sayının, Bailey'in de ihtimal dâhilinde gördüğü gibi, özel görüşmelerle birlikte daha fazla olması gerekmektedir⁸. İngiliz Millî Arşivi'nde M. Reşid Paşa'ya ait yazışmaların tutulduğu defterde, buna dair ilk kayıt 11 Mart 1839 tarihine aittir. M. Reşid Paşa burada, çok önemli ve ertelenmesi mümkün olmayan bir konuda konuşmak istediğini bildirmektedir⁹. Ancak yukarıda açıklandığı gibi, Mart 1839'a gelindiğinde ittifak anlaşması taslağı çoktan ortaya çıkmış, İstanbul'a ulaşmış ve Babiâli'de görüşülmüştü. Aynı defterde yer alan ikinci görüşme talebi 3 Mayıs'a aittir. M. Reşid Paşa burada, barışın bir süre daha sürdürülebileceğine dair İstanbul'dan aldığı çok önemli bir mektupla ilgili görüşme isteğini bildirmektedir¹⁰.

Bundan kısa bir süre sonra M. Reşid Paşa, İngiltere gibi Fransa'nın da desteğini kazanabilmek ve oradaki kamuoyunu Osmanlı lehine çevirebilmek için bir süreliğine Paris'e gitmeye karar verdi. Buna dair, yine aynı yerde bulunan iki belge, 16 ve 29 Mayıs tarihli¹¹. M. Reşid Paşa o sırada, Mısır valisiyle muhtemel savaş ya da Doğu Sorunu'yla ilgili toplanması tasarlanan uluslararası konferans meseleleri gerçekleşmezse Paris'ten, Londra yerine, doğrudan İstanbul'a dönmeyi planlı-

³ Ercüment Kuran, "Mustafa Reşid Paşa Maddesi", *İslâm Ansiklopedisi*, C.IX, MEB Yayınları, Eskişehir 1970, s.702.

⁴ *Takvîm-i Vekayi*, no.169, 7 Ağustos 1838; BOA, HH, nr. 37519, 10 Ağustos 1838.

⁵ BOA, HH, nr. 46563.D, 30 Kasım 1838; BOA, HH, nr. 46563, 31 Aralık 1838.

⁶ 16 Ağustos 1838'de İngiltere'yle Balta Limanı Ticaret Anlaşması imzalanmıştı. Lord Ponsonby, anlaşmanın kabulü hâlinde ittifakın kabul edileceğine dair güçlü imalarda bulunmuştu.

⁷ M. Reşid Paşa "böyle bir ümede düşerek biraz da Lord Ponsonby'e aldanmış oluyor.". BOA, HH, nr. 20560, 31 Mart 1839; Reşat Kaynar, *age.*, s.148-151.

⁸ F. Edgar Bailey, *British Policy and Turkish Reform Movement 1826-1853*, Newyork 1970, s.190.

⁹ FO, 78/383, 11 Mart 1839.

¹⁰ FO, 78/383, 03 May 1839.

¹¹ FO, 78/383, 16/29 May 1839. 16 Mayıs tarihli notta M. Reşid Paşa, Londra'dan birkaç haftalığına ayrılmak üzere olduğunu, Ali Efendi'yi maslahatgüzar olarak yerine bırakacağını bildirmektedir. 29 Mayıs tarihli diğer nottaysa M. Reşid Paşa bir görüşme talep etmektedir. Lord Palmerston'un bu notun arkasına düştüğü nottan anlaşıldığına göre toplantı 31 Mayıs'ta gerçekleşmiştir.

yordu. Geri dönememe ihtimali nedeniyle Londra'dan ayrılmadan önce Kraliçeye veda ziyaretinde bulunmak istiyordu. Bu düşüncesini, 31 Mayıs'ta Lord Palmerston'a açıkladı. Lord Palmerston bu isteği yerinde buldu. Ancak Mehmet Ali Paşa'yla savaş çıkması veya söz konusu konferansın toplanması durumunda tekrar Londra'ya gelmesini rica etti¹². M. Reşid Paşa, 7 Haziran'da Londra'dan ayrıldı. İki gün sonra Paris'e ulaştı. Burada, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu kritik durum nedeniyle İstanbul'a dönmeme ve faaliyetlerine Paris'te devam etme kararı aldı. Çocuklarını Marsilya üzerinden İstanbul'a göndererek, kamuoyunu Osmanlı lehine çevirmek için, Paris Elçisi Ahmet Fethi Paşa'yla birlikte çalışmalarına devam etti¹³. Ancak Hafız Paşa kumandasındaki Osmanlı güçleriyle, İbrahim Paşa arasında Nizip'te savaş (24 Haziran) başladı. Bir hafta sonra II. Mahmud vefat etti ve yerine oğlu Abdülmecid geçti¹⁴. M. Reşid Paşa bir süre daha Paris'te kaldıktan sonra 8 Ağustos'ta Londra'ya döndü¹⁵.

M. Reşid Paşa'ya bir an önce İstanbul'a dönmesi emri verilmişti. Yukarıda bahsettiğimiz defterde yer alan son belgede, aldığı bu emri ve Lord Palmerston'la görüşmek istediğini bildirmekteydi. Toplantı, 10 Ağustos'ta gerçekleşti¹⁶. Bu son görüşmede, M. Reşid Paşa, Lord Palmerston'a, II. Mahmud sonrası Osmanlı Devleti'nin durumu ve yapılması gereken reformlar hakkında bir memorandum hazırladığını açıkladı. Lord Palmerston, Londra'dan ayrılmadan önce bu memorandumu kendisine göndermesini istemişti¹⁷. M. Reşid Paşa, 11 Ağustos'ta *Memorandum upon the State of Affairs in Turkey* adıyla, Osmanlı Devleti'nin mevcut durumu ve tasarladığı reformlarla ilgili çok önemli bilgiler içeren bu memorandumu Lord Palmerston'a gönderdi. Memorandumun içeriğinde yer alan düşünceler, Tanzimat Fermanı'nın ilânından yaklaşık üç ay önce, M. Reşid Paşa'nın zihnindeki Tanzimat düşüncesini göstermektedir. Buna dair yazdığı notta, daha önce kendisine söz verdiği gibi memorandumu göndermekte olduğunu bildirmektedir¹⁸. Bu ifadeler, M. Reşid Paşa ve Lord Palmerston'un 10 Ağustos'taki toplantıda, Tanzimat reformları hakkında konuştuklarını göstermektedir¹⁹.

Memorandumun, İngiliz Millî Arşivi'nde yer alan orijinal metni Fransızcadır. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gönderiliş tarihiyse 11 Ağustos'tur. Anlaşılan o ki, metin Türkçe olarak gönderilmiş, 12 ağustos'ta Fransızcaya çevrilmiştir. Memorandumun tam metnini ilk olarak 1930 yılında F. Standley Rodkey, orijinalinde yer

¹² BOA, HH, nr. 48177, 4 Haziran 1839; Kaynar, *age.*, s.153–156.

¹³ BOA, İ. MTZ(05), nr.4, İef.2, 18 Haziran 1839.

¹⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789–1914)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.211.

¹⁵ M. Reşid Paşa, İstanbul'daki gelişmeleri öğrendiği için doğrudan İstanbul'a gitmemeyi tercih etti. Londra'dan Paris'e, oradan Marsilya'ya geçti. Buradan Paris'e döndü. Bir süre sonra Londra'ya gitti. BOA, İ.HR, nr.21, 18 Aralık 1839.

¹⁶ FO, 78/383, 09 Ağustos 1839.

¹⁷ Londra'da bulunduğu süre içinde, M. Reşid Paşa'nın Lord Palmerston'la reformlar üzerine konuşmalarıyla ilgili bkz. Roderic Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856–1876, C.I.*, (Çeviren: Osman Akinhay), Papirüs Yayınları, İstanbul 1997, s. 47.

¹⁸ FO, 78/383, 11 Ağustos 1839. Bahsedilen memorandum, bu notun ekinde yer almaktadır. Notun arkasında Lord Palmerston'un el yazısıyla M. Reşid Paşa'yı kastedilerek "Ona teşekkürler:" yazılıdır.

¹⁹ M. Reşid Paşa, Londra'da tercümanı Agop'u maslahatgüzar vekili olarak bırakıp, Âli Efendi'yle birlikte 5 Eylül'de deniz yoluyla İstanbul'a ulaşmıştır. Bir gün sonra padişahın huzuruna çıkmıştır. *Takvim-i Vekayi*, no.185, 25 Eylül 1839; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'ânüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C.VI, (Eski Yazıdan Aktaran: Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.1023

aldığı şekliyle Fransızca olarak yayınlanmıştır²⁰. Buna rağmen, Osmanlı modernleşme tarihi açısından büyük önem taşıyan bu belge, günümüze dek Türkçe olarak yayınlanmamıştır.

Belgenin içeriğinden anlaşıldığına göre, M. Reşid Paşa memorandumunu, II. Mahmud'un vefatından hemen sonra kaleme almıştır. Padişahın ölümü ona, ki aksi hâlde bu asla mümkün değildi, içinde gizlediği düşünceleri açıklama fırsatı vermiştir. II. Mahmud'un hükümdarlık yıllarına ve karakterine dair kullandığı cümleler dikkat çekicidir. Onu bir despot olarak tanımlamakta, yanındaki dalkavuklara inanarak masum insanları öldürmekle suçlamaktadır²¹. Onun yaptığı reformların, gösteriş amacı taşıyan, içleri boş, yalancı reformlar olduğunu savunmaktadır. Osmanlı Devleti'ni hasta olarak tanımlamakta ve tedavi olarak bazı reform tedbirlerinin alınmasının kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Bunlar arasında, mal ve can emniyetinin korunması, mahkemelerde açık, âdil yargılanma hakkının verilmesi, Osmanlı idarî ve hukukî yapısında ve diğer gerekli tüm alanlarda reformlar yapılması gibi Tanzimat Fermanı'nda da yer alan temel esaslar bulunmaktadır.

M. Reşid Paşa, daha önceki elçiliklerinde ve 1838'de İstanbul'dan ayrıldıktan sonra Roma, Viyana, Berlin, Paris gibi şehirlere uğramıştır. Bu yerlerde, Papa, Avusturya ve Prusya kralı, Avusturya Başbakanı Metternich, eski İstanbul Elçisi Sebastian, Paris'teki İngiliz Elçisi Granville ve diğer politikacı, diplomat, gazetecilerle yakın temaslarda bulunmuştur. Tanzimat reformlarıyla ilgili düşüncelerinin gelişmesinde, bu kişilerden bazılarının önemli etkileri olmuştur. Bunlar içinde en öne çıkan isimse 1842'den itibaren uzun süre (1842–1858) İstanbul elçiliği yapan ve Tanzimat reformlarının uygulanmasıyla bizzat ilgilenen İngiliz Elçisi Lord Stratford Canning'tir²².

Memorandumda, Osmanlı Devleti'nin çöküşünün engellenmesi için alınması gereken asıl tedbirin, geçici çözümlerden çok ülke genelinde reformlar yapılması olduğu savunulmaktadır. M. Reşid Paşa, Mısır meselesi nedeniyle Londra'da toplanması kararlaştırılan konferansta Avrupa devletlerinin, yeni Sultan Abdülmecid

²⁰ F. Stanley Rodkey, "Reshid Pasha's Memorandum of August 12, 1839", *The Journal of Modern History*, S. 2, No. 2, s.251-257. Bu konuda ayrıca bkz. Bailey, age, s. 271–276; Turgut Subaşı, "Anglo Ottoman Relations in the Nineteenth Century: Mustafa Reşid Paşa's Memorandum to Palmerston, 11 August 1839", *International Journal of Human Sciences*, S.8, No.1, s. 1733–1745.

²¹ M. Reşid Paşa 1833 yılında Kütahya Anlaşması görüşmelerinde bulunmuştu. II. Mahmud, Adana valiliğinin İbrahim Paşa'ya verilmesi nedeniyle M. Reşid Paşa'yı suçlayarak, onun öldürülmesini emretmiş, bu kararından son anda vazgeçirmişti. 1837'de II. Mahmud'un emriyle öldürülen Pertev Paşa, M. Reşid Paşa için çok değerli birisiydi. Onun bu şekilde öldürülmesine çok üzül-müştü. 1839'da Abdülmecid'in tahta geçişi sırasında, Hüseyin Paşa sadrazamlığı zorla ele geçirmiş, M. Reşid Paşa'nın öldürül-mesi yönünde planlar yapmaktaydı. Hatta M. Reşid Paşa o sırada, yakın dostlarından İstanbul'a gelmemesi eğer gelirse öldürü-lebileceğine dair uyarılar almaktaydı. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, Maarif Vekilliği Yayınları, İstanbul 1944, s.149-50; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'ânüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C.IV, (Eski Yazıdan Aktaran: Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.274; Kaynar, age, s.161. Bu nedenle yapılacak reformlarda can, mal ve şeref emniyetinin sağlanması M. Reşid Paşa'yı, sade-ce ilkesel olarak değil kişisel olarak da yakından ilgilendirmekteydi.

²² Lord Stratford Canning, M. Reşid Paşa'yı, 1832 yılında İstanbul elçiliği sırasında tanımıştı. M. Reşid Paşa, Londra'ya geldiğinde S. Canning'e, reformlar yapmayı planladığını, buna nereden başlaması gerektiğini sormuştu. S. Canning ona, öncelikle mal ve can emniyetini garanti altına koyacak tedbirler alınmasını tavsiye etmişti. Standley Lane Poole, *Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları*, (Çeviren: Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 97.

ve Babiâli'ye reformlar için baskı yapmalarını istemektedir. Bu detay, Tanzimat Fermanı'nın ortaya çıkış süreciyle ilgili önemli ipuçları vermektedir. Görüldüğü gibi, Tanzimat reformları bizzat M. Reşid Paşa tarafından tasarlanmış ve bu reformların gerçekleşebilmesi için, Avrupa devletlerinin sınırlı müdahalesi bizzat kendisi tarafından istenmiştir.

Bundan sonraki bölümde, M. Reşid Paşa'nın 11 Ağustos 1839 tarihli memorandumunun Türkçe çevirisi, orijinal metniyle birlikte verilecektir²³. Görüleceği gibi M. Reşid Paşa, düşüncelerini yoruma gerek bırakmayacak kadar açık bir şekilde dile getirmektedir.

3. MUSTAFA REŞİD PAŞA'NIN OSMANLI DEVLETİ'NİN GENEL DURUMU VE TANZİMAT REFORMLARIYLA İLGİLİ MEMORANDUMU²⁴

“Kişiyi Özel, çeviri

Osmanlı Devleti'nin toprakları son derece zengin ve bereketlidir. Coğrafi olarak, özellikle ticarete elverişliliği bakımından çok iyi bir konumdadır. Osmanlı tebaası, doğuştan yetenekli ve zekidir.

Bu insanlar yeni bir sistem içine alındıklarında ki artık bu bir zorunluluktur, akıllıca yapılmış reformlar ve medeniyet peşinden gelecektir. Kimsenin şüphesi olmasın ki yeni sistem sayesinde kısa bir sürede bu insanlar çok sayıda ve yararlı sonuçlar elde edeceklerdir.

Daha önce Babiâli'nin iç meselelerinde kullanılan yanlış yöntemler, Osmanlı tebaası için gerçek bir felakete neden oldu. Son 13–14 yıldır, reform adıyla övünümlere yapılanlar, herhangi faydalı bir sonucu olmaktan uzak şeylerdi. Bütün bu sahte reformlar, sadece geçmişin zulmüne yeni aşağılamalar eklemeye yaradı. Tüm imparatorluk içinde, bu sebeple ortaya çıkan genel memnuniyetsizliği tam anlamıyla tarif etmek imkânsızdır.

Osmanlı tebaasının bu memnuniyetsizliği, Avrupa'nın zannettiği gibi onların medeniyete yatkın olmayışından ya da fanatikliğinden değil [Page 68] yalnızca dayanılmaz zorbalığın kötülüğünden kaynaklanmaktaydı. Bu esnada dışarıdan ve içeriden gelen entrikalar, kibirli yönetimi, ülkesi için faydalı herhangi bir şey yapmaktan alıkoymuştu.

Ancak, yeni oluşturulacak kurumlar akıllı ve doğru bir hükümle yönetildiğinde, herkes kalıcı bir şekilde kurulmuş bir sistemin gerçek avantajlarını görecektir. Çünkü zorbalık azaldıkça, yönetime karşı insanların eğilimi artacak ve insanlar faydalı değişimlere tüm kalpleriyle katılacaklardır. İnsanların eğilimiyle birlikte

²³ Fransızcadan Türkçeye çeviri yapılırken mümkün olduğunca orijinal metne müdahale edilmemeye çalışılmıştır. Ancak bazı kelimelerin, tarihî kullanımı içinde Türkçe karşılıklarının doğru verilmesi gibi gerekçelerle, anlamı bozmayacak bazı müdahalelerde bulunulmuştur.

²⁴ FO, 78/383, 12 Ağustos 1839. Memorandumunun çevirisini ve orijinalini yayınlama izni verdiği için *National Archives*'e teşekkür ederiz.

gerçek reformlar hızlı bir şekilde ilerleyecek ve bunun sonucu olarak Osmanlı askerî gücünün yenilenmesi kaçınılmaz olarak arkadan gelecektir²⁵.

Yeniçeriler, ortadan kaldırıldıkları güne kadar devlet işlerindeki kötü idarenin sebebi oldular. Fakat onların ardından, devletin işleri başka bir grup tarafından herhangi bir yolla engellenemedi. Eğer, Sultan Mahmud'un taraftarı olduğu yeni kurumlar bazı zorluklarla karşılaştıysa ve başlangıçta tüm bunlar herhangi bir ilerleme sağlayamadan sona erdirildiyse, bunun nedeni Sultanın bunları içleri boş bir şekilde, sadece gösteriş için oluşturmasıydı. Bu şekilde meydana getirilmiş kurumlardan, insanlara faydalı sonuçlar beklenmesi mümkün değildi.

Aynı sırada, Mısır meselesi öyle tehlikeli bir anda ortaya çıktı ve Osmanlı Devleti'nin yıkımının yeni sebeplerinden biri oldu. Bu kadar çok engelin ortasında, ilerlemenin olması zaten olası değildi. Gün geçtikçe Osmanlı Devleti'nin zayıflığı artmaktayken, bu zayıflık çoğunlukla Osmanlı ve Mısır arasındaki farklılıktan kaynaklanıyordu. Bu farklılık, Sultan Mahmud ve Mehmet Ali Paşa arasındaki karşılıklı ve kişisel düşmanlıktan ortaya çıkmıştı. Bugün bunlardan biri öldü, diğeriye geçmişin kinini almaktan vazgeçti. Artık sadece milletlerin mutluluğu ve ülkenin refahı rüyası düşünölmek zorunda kalınmayacak. Öyle görünüyor ki, bundan böyle Babiâli ve Mısır'ın uzlaştırılması, eskiye oranla daha kolay olmak durumunda olacaktır.

Gerçekte Mısır sorunu bir rastlantıydı. Sadece bu meseleye bir çözüm bulunması, kesin ve tatmin edici bir sonuç elde edilmesi için yeterli olmayacaktır. Karşındaki gerçek tehlikelere ve güçsüzlüğünün nedeni olan problemlerine bir çare bulunmadığı sürece, Babiâli'nin kendini düzeltmesi imkânsızdır. Yarın bir kaza onun varlığını sona erdirebilir ya da diğer başka bin kaza ortaya çıkabilir. [Page 69]

Babiâli'nin tarihini ciltlerce kitaba gerek duymadan tanıtabilmek için, her şeyden önce görmememiz gereken şey, onun bu eski hastalığıdır. Ancak bazılarının yüksek dehası için, daha eksiksiz bir tablonun ölçülerini verecek birkaç kelime yeterli olacaktır.

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra Sultan Mahmud'un zorbalığının giderek ne dereceye ulaştığını Avrupa güçleri iyi bilmektedir. Sultan Mahmud, hiç kimse-den bir şey duymak istemedi ve hiç kimsenin tavsiyesini kabul etmedi. Onun için sadece kendisi vardı. Yine de onun bazı meselelerdeki direnç ve enerjisini inkâr etmek haksızlık olur; fakat gerçek şu ki birçok olayı nasıl yönetebileceği konusunda gerek duyduğu bilgiye sahip değildi. Anlayışı doğru hüküm vermekten yoksundu. Eğer herhangi biri, gurur ve kibrini okşayacak şekilde onu överse, bu kişi Sultanın onayından emin olabilirdi. Diğer yandan eğer doğruluğu seven birkaç cesaretli kişi, onun istediğinden farklı bir düşüncüyü ifade etmek isterse ölüm ve mallarına el konulması onun bu korkusuzca girişimin bedeli oluyordu. Sultan, bu

²⁵ M. Resid Paşa'nın bu vurguyu yapmasının nedeni, Lord Palmerston'un, Tanzimat Fermanı'nda yer alan geniş çaplı reformlardan çok, kısa sürede askerî, idarî ve iktisadî gelişim sağlayabilecek tedbirlerin alınmasını istememesiydi.

gibi kişilerin fikirlerinden nasıl kurtulacağını ve benzer cezaların ortaya koyduğu korkuyla onları nasıl susturacağını çok iyi biliyordu.

Sultanın kanaat ve düşüncelerinin nasıl değişken olduğunu, önceki Reisülküt-tap Seydâ Efendi'nin, ki kendisi devletin en dürüst adamıydı, görevden alınması ve ardından zehirlenmesi göstermişti²⁶. Onun başına bu iş geldi. Çünkü o Rusya'yla savaşa karşıydı. Seydâ Efendi'nin yerine, savaşın tüm tehlikelerini görmesine rağmen bu fikre sıcak bakan Pertev Paşa getirildi. Fakat o da Sultanın acımasız gücenmesinden, bir süre ertelense de, kaçamadı. Sonunda Pertev Paşa da sekiz yıl sonra Sultanın gücenmesinin yedinci kurbanı oldu.

Sultanın karakterini iyi bilen ve çevresini kuşatan dalkavuk kişiler, bir kişi kendilerinden olmadığında ya da kendi fikirlerine katılmadığında, onun üzerine iftira attılar. Bu metodu, tüm rakipleri için kullandılar. Birini zehirletmek ya da ondan göstermelik bir ölüm aracılığıyla kurtulmak en güvenilir yoldu. Bu üzüntü verici yöntem, devletin zayıflamasını isteyen düşmanlar tarafından da etkili bir şekilde kullanıldı. Ne zaman bir Osmanlı yöneticisi ülkenin refahıyla uğraşsa, yabancı ülkelerin ajanları bu çekişmelerin her birini ustaca nasıl başlatacaklarını çok iyi bildiler. Sultanın kıskançlığını güçlü bir şekilde desteklemek için yanında aynı anda sayısız entrika çevirerek, onun ruhuna binlerce korku dolu şüphe sokmakta kolayca başarılı oldular. [Page 70]

Şuna inanılmalıdır ki Sultan Mahmud'un ölümü, Osmanlı yönetiminin eski düşmanlarından kurtulmasını beraberinde getirecektir. Fakat devletin ileri gelenlerinin kıskançlığı hâlâ ortadan kalkmış değildir. Yeni Sultan, genç yaşı ve deneyimsizliği nedeniyle, ülke içindekiler ya da yabancılarca çok daha kolay bir şekilde entrikalarla kandırılabilir. Aynı zamanda, onun yönetimi altında kötülüğün, babasının hükümdarlığı dönemindekinden daha az olduğundan da kuşku duyulabilir.

Bu nedenle Babiâli'nin içinde bulunduğu durumu son derece tehlikeli bir kriz olarak düşünmek gereklidir. Eğer sadece Mısır'la uzlaşmayı sağlayabilmek için, yaklaşmakta olan tehlike görmezden gelinirse ve devletin bağımsızlığı ve bütünlüğü sorununu göz ardı edilirse, Osmanlı Devleti'nin varlığını korumasını arzulaayan güçlerin amaçlarının gerçekleştirilmesinde başarısız olabiliriz ki sonunda amaçlarına sadece eksik bir şekilde ulaşıldığını görebilirler. Sonuç olarak fırtınayı önlemeye yönelik her teşebbüs, patlamayı sadece biraz olsun geciktirebilecektir.

Ancak şu söylenebilir ki, Babiâli'nin yönetiminin iç koşulları nedeniyle bu hastalığın tedavisi bir çeşit müdahale olmaksızın gerçekleştirilemez. Böylesi bir hareket devletin içişlerine müdahale olarak algılanabilir. Dahası Kuran'ın emirlerine

²⁶ Orijinal metinde bu kişi Saidâ Efendi olarak geçmektedir. Ancak Pertev Paşa'dan önce reisülküttap olan kişi Mehmed Seydâ Efendi'dir. 1814–1816 yıllarında reisülküttap olarak görev yapmıştır. 1824 yılında yeniden bu göreve atanmış, Mart 1827'de azledilmiştir. Seydâ Efendi, 10 Nisan 1827'de Kaptan Paşa'nın iftar yemeğinde aniden vefat etmiştir. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.1498, 1783; Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, C.1, (Eski Yazıdan Aktaran: Ahmet Hazeran), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.182.

körü körüne bağlılığı ve fanatiklikleri iyi bilinen Müslümanlar, bu nedenle Avrupa güçlerince dikte edinilebilecek herhangi öneriyi reddedebilirler.

Buna karşılık verebilmek için, içişlerine yapılacak müdahalenin, devlete herhangi zarar verici bir amaç taşımadığının açıklanması yeterli olabilir. Ve Avrupa güçler dengesinin muhafazası için devletin korunması talep edildiğinde, bu talepte, devletin güç ve refahıyla ilişkili herhangi bir kötülük veya sıkıntı oluşturabilecek bir husus olmadığı açıklanabilir. Gerçek şu ki istenilen sonuca bazı sınırları aşmadan ve içişlerine müdahale etmeksizin ulaşılamaz²⁷.

Bunun yanı sıra reform önerileri sadece bir devletten değil, büyük güçlerin meydana getirdiği bir ittifaktan gelmelidir. Böylece eğer bu devletlerden biri Babiâli'nin iç meselelerine tek başına müdahale etmek isterse, bu sıra dışı olay o devlete bahane ya da hareket noktası olarak hizmet etmeyecektir.

Genç Sultan, dost devletlerin ona izleyeceği yolu göstermesine müsaade etmektedir. [Page 71] Dost devletlerin bu meseledeki yönlendirmeleri, sadece onların içtenlik ve şefkat hisleri olarak yorumlanacaktır. Müslümanların fanatıklığı ve ulemanın gücü eskide olduğu derecede değildir. Yine de alınacak tedbirler, eski hastalıkları tedaviye yönelik olmalı, Kuran'ın herhangi bir kuralına aykırı düşmemelidir. İnsanların durumlarında açık bir iyileşmeye neden olabilecek bu tedbirler, şu anki sorunlarla uğraşan Osmanlı tebaasına, Avrupa güçlerinin yardımseverliğini kazanmak için bir fırsat olarak sunulabilir. Avrupa devletlerine bu şekilde bakacak Osmanlılar, Avrupa devletleri tarafından yapılacak her öneriyi zorluk çıkarmadan kabul etmede kesinlikle acele edecektir.

Daha önceleri Babiâli, Yunan sorunu ve buna benzer diğer sorunlarda, kendi reddedişi ve direncini haklı çıkarabilmek için kendini Kuran'ın kanunlarının arkasına sakladı. Ancak gerçekte bu direnç, Kutsal Kitap'ın hiçbir bölümüne dayanmıyordu. Fakat ne zaman Sultan Mahmud'a yapılan öneriler kendi iradesine ters düştüğünde Sultan, öneriyi kabul etmemek için İslâm'ı bahane etti. Buna zıt olarak, her ne zaman bir şey kendi hayallerine uygun düştüğünde Sultan, Peygamberin kanunlarını unuttu.

Bunlar, Türkiye'deki meselelerin gerçek durumudur. İnsanlara fayda vermesi için Babiâli tarafından benimsenecek her yeni düzenleme kesinlikle genelin kabulünü kazanacaktır. Eğer yeni kurumların dirençle karşılandığı bazı bölgeler varsa, bunun sebebi bu kurumların o bölgenin insanlarına iyilik perspektifinden sunulmamasıdır. Babiâli'nin zorba idaresini kolayca kabul etmeyen Bosna, Arnavutluk ve Kürt halkı, bu yeniliklere güçlü bir direnç gösterdiler. Ancak Babiâli'ye karşı bu

²⁷ Görüldüğü gibi M. Reşid Paşa, Tanzimat reformlarının gerçekleştirilmesi için Avrupa devletlerinin müdahalesini istemektedir. Fakat bu onun teslimiyetçi bir tavır içinde olduğunu göstermez. Bu konuda yorumlar, o dönemde Osmanlı Devleti'nin ve Osmanlı yöneticilerinin içinde bulunduğu şartlar göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. M. Reşid Paşa, Londra ve Paris'te Osmanlı Devleti'nin menfaati için çalışmıştır. Bunu ispatlayan birçok belge vardır. M. Reşid Paşa, söz konusu memorandumunu yazmasından kısa bir süre önce, Lord Palmerston'la yaptığı görüşmede, Türk gemilerine Avrupa gemileri gibi muamele edilmesini ısrarla istemiştir. FO, 195/156, no.73, 11 Haziran 1839. Bu meselede olduğu gibi, Yunanistan'la yapılacak ticaret anlaşması ve diğer meselelerde de Osmanlı Devleti'nin hak ve hukukunu savunmuş ve *mütekabiliyet* ilkesine göre hareket edilmesi için özel bir gayret göstermiştir.

nefret, temel olarak, bu kurumların gelecekte zulmün yeni bir kaynağı olacağı korkusundan geldi.

Eğer öneriler, Osmanlı hükümetine bağımsızlık kelimesiyle bağlantılı olarak sunulursa, bu kelime doğru bir şekilde anlaşılacaktır ve böylece Avrupa devletlerinin karşı çıkması için herhangi bir bahane verilmemiş olacaktır. Gerçekte bu bağımsızlık kazanma meselesi değildir, sadece yaşam ve mal güvenliğiyle ilgilidir. Genel güvenlik hakkı, zaten devletin örfi ve dinî kanunları tarafından kabul edilmiştir ki, Babiâli'nin iç işlerdeki yönetimine çok yararlı olan bu kanunlar, olmazsa olmaz şekilde tavsiye edilmelidir.

Sadece kin ve nefret duygularının harekete geçmesine neden olan katliam ve insanların mallarına el koyma, [Page 72] Avrupa'daki devletlerin kanunlarında tolerans gösterilmeyen suçlardır. Herhangi bir millet ya da yönetim için, tümüyle insanlıkla ilgili bir meselede yardım ve destek vermemek uygun olmayacaktır.

Avrupa güçleri içinde, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını istemesi olası sadece bir devlet vardır. Ancak milletlerin güçlü ittifakının huzurunda; insanlık, adalet ve mantıklı sebepler devletlerin karşısında dururken, herhangi bir devletin verilecek desteğe açıkça karşı çıkması mümkün olmayacaktır. Dahası Osmanlının güçlü komşuları Avusturya ve Rusya'nın; Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın anayasal haklardan faydalanmasını kabul ettikleri göz önünde tutulursa, hiçbir güç Müslümanların temel can ve mal güvenliğini elde etme isteğine engel olmayacaktır ki bu, bizim böyle olması gerektiğine inanmamızın zorunlu olduğu bir husustur. Bu nedenle, Avrupa'nın Babiâli'ye yapacağı reform önerilerine karşı dışarıdan bir itiraz gelmeyecektir.

Sıkıntının ortasında yaşayan Osmanlı tebaası, güçlü bir şekilde her şeyden önce reformların yapılmasını istemektedir. Avrupa devletleri şefkatle ilgi gösterince, hükümetin ileri gelenleri benzer zaferlerin önemini takdir edecekler ve koruyucu kanunları tamamlamakta acele edeceklerdir. Bu kanunlar, Osmanlı topraklarındaki Hristiyan tebaanın da yararınadır ki bu adalet konusu, yönetimin düzeltilmesinde en kuvvetli unsur olacaktır.

Eğer bu unsur elde edilebilirse, her şey kolaylaşacaktır. Babiâli'nin güvenliğinin sağlanması ve Osmanlı topraklarının bağımsızlığı ve bütünlüğünün korunması için, Avrupa devletlerinin sahip olduğu egemenlik hakların aynısı Babiâli için de tanınmalıdır²⁸. Reform önerileri Babiâli'ye sunulduğunda, Sultanın genç yaşıyla ilgili düşünceler ve Babiâli'nin Avrupa güçlerinin yönetildiği kanunlar altına oturtulmasının gerekliliği hususları ayrıntılarıyla belirtmelidir. Bu kanunlar, Avrupa'da kutsal kanunlar olarak benimsenmiştir ve bunlar, Kuran'da da emredilmekte olan, yasalara aykırı olarak vatandaşların öldürülmemesi, vatandaşların servetlerinden mahrum bırakılmamasıyla ilgilidir. Bu nedenle, eğer bir kişi cezası ölüm

²⁸ M. Reşid Paşa'nın bu ifadeleri, bir Osmanlı Dışişleri Bakanı ve elçisi olarak Avrupa devletleri karşısındaki duruşunu ve Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarının korunması konusundaki hassasiyetini açıkça göstermektedir.

olan bir suçla suçlanırsa, bu kişi eski ve yeni oluşturulacak kanunlara göre halka açık bir şekilde mahkemede yargılanmalıdır. Bu düzenlemeyle birlikte artık suçlanan kişi herhangi alâkasız bir şeyden değil sadece mahkemenin vereceği hükümden korkacaktır.

Eğer benzer reform önerilerinin uygulanması sırasında Avrupa devletlerinin politikası bazı zorluklar ve reformların uygulanmasına engel olan problemlerle karşılaşsın, o zaman Avrupa devletleri elçileri aracılığıyla Osmanlı hükümetine resmî olarak, belirli sınırları aşmadan tavsiyelerini bildirdiğinde, bu sadece etkisi olmayan bir düşünce açıklamasından ibaret olmayacaktır. [Page 73]

Bu tavsiye, en yüksek ve en faydalı düşüncelerle insanlığın sesi ve haykırışı olacaktır. Babiâli'ye anlatılmalıdır ki yetenekli insanlarına rağmen eyaletlerin böyle geri kalmasının, dışarıdan güç elde eden paşaların Babiâli'ye itaat etmekten vazgeçmesinin, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'ın ayrı hükümetler benimsemesinin, Yunanistan'ın bağımsızlık kazanmasının sebebi, Osmanlı tebaasının asayişten, can ve mal güvenliğinden yoksun olmasıydı ki bu nedenle Babiâli bu sırada büyük bir zayıflık hissetmişti. Şayet Babiâli bu korkunç hatada ısrar etmeye devam ederse, onun yönetimindeki bozukluk çabuk bir şekilde artacaktır ki, bu takdirde Osmanlı Devleti'nin varlığını sürdürmesini isteyen ve onu korumak isteyen güçler, bu hatayı bahane ederek cesaretini kaybetmiş ve umutsuz bir şekilde dostça desteklerini geri çekeceklerdir. Bunun aksine eğer Babiâli şimdi daha iyi bir politika izlerse, eğer asayiş, bireylerin can ve mal güvenliği akılcı düzenlemelerle garanti altına alırsa ve dürüstçe yürütülen kanunlar benimserse, Osmanlı tebaası despot yargıdan tamamen kurtulursa, bu tutum değişikliğinin sonucu olarak Babiâli, Avrupa devletlerinin desteğini alacaktır. Her ne kadar Babiâli, genel olarak halka açık infazdan kaçınsa da şimdiye dek birçok kurban gizlice öldürüldü. Eyaletlerdeki Osmanlı valileri de katliama devam ettiler. Bütün bunlar Avrupa tarafından görmezden gelinmedi. Seydâ Efendi nasıl zehirlendi, benzer şekilde diğerlerinin hayatlarına nasıl son verildi²⁹, son olay Pertev Paşa'nın ve damadı Vassaf Efendi'nin hayatı nasıl sona erdi³⁰, Avrupa hepsini bilmektedir. Bütün bu suçlar, Avrupa'daki tüm insanları Babiâli'den sonsuza kadar soğutmaktadır! Avrupa devletlerinin bunlara dair şiddetli beyanlarını ve diğer benzer beyanlarını Babiâli'nin duymasının temin edilmesi çok önemli bir husustur.

12 Ağustos 1839. [Page 74]"

²⁹ Orijinal metinde bu kişiler; Radandans (Ramazan?) Bey, Adanalı Ali Bey ve Siliedat Pada (Paşa?) olarak geçmektedir.

³⁰ Pertev Paşa o dönemde, II. Mahmud'a en yakın kişiydi. Akif Paşa'nın çabalarıyla, 1837'de Edirne'ye sürgün edildi ve burada öldürüldü. Ayrıntılı bilgi için bkz. Carter Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.71-83; Charles Webster, *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841*, C.II, G. Bell&Sons Ltd, London, 1951, s.542; Şerafettin Turan, "Pertev Paşa Maddesi", C.IX, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Eskişehir 1970, s. 555; Ahmet Hamdi Tanpınar, "Akif Paşa Maddesi", C.I, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, Eskişehir 1997, s.244-245; Kaynar, age., s. 30-32.

BİBLİYOGRAFYA

I. Arşiv Kaynakları

Public Record Office (PRO): Foreign Office (FO), 78/383, 195/156, no.73.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Hatt-ı Hümayûn, (HH), no. 20560, 37519, 46563, 46563.D, 48177.

İrade Hâriciyye (İ.HR), no. 21.

İrade Mısır (İ. MTZ05), no. 4, lef. 2.

II. Diğer Kaynaklar

-ARMAOĞLU, Fahir, 19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789–1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

-Ahmed Lûtfî Efendi, Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. I, IV, VI, (Eski Yazıdan Aktaran: Ahmet Hazerfan-Yücel Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999.

-BAİLEY, F. Edgar, British Policy and Turkish Reform Movement 1826–1853, Newyork 1970.

-DAVİSON, Roderic, Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856–1876, C.I, (Çeviren: Osman Akınhay), Papirüs Yayınları, İstanbul 1997.

-ESMER, Şükrü, Siyasi Tarih, Maarif Vekilliği Yayınları, İstanbul 1944.

-KAYNAR, Reşat, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.

-KURAN Ercüment, "Mustafa Reşid Paşa Maddesi", İslâm Ansiklopedisi, C.IX, MEB Yayınları, Eskişehir 1970, s.701-705.

-Takvîm-i Vekâyi, sayı. 169, 174, 185.

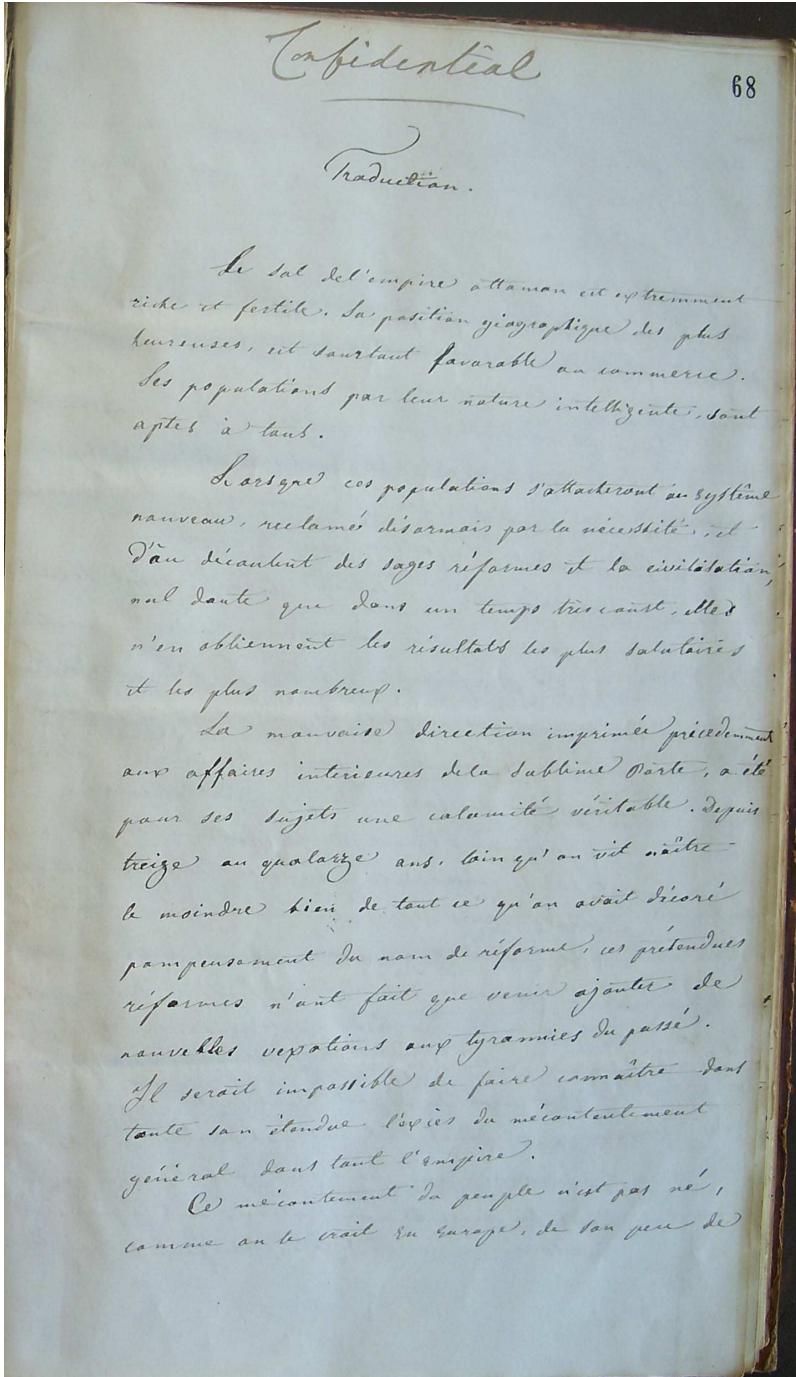
-POOLE, Standley Lane, Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları, (Çeviren: Can Yücel), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

-SÜREYYA, Mehmed, Sicil-i Osmanî, (Yayına Hazırlayan: Nuri Akbayar), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

-WEBSTER, Charles, The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841, C.II, G. Bell & Sons Ltd, London, 1951.

EKLER

M. Reşid Paşa'nın 11 Ağustos 1839 Tarihli Memorandumu³¹³¹ FO, 78/383, 12 Ağustos 1839.

Ce que nous devons considérer avant tout, c'est cet
ancien mal de la turbanie. Pour en faire connaître
l'histoire, il ne faudrait rien omettre que des colonies,
et puis pour l'intelligence supérieure de certains points
il suffirait de quelques mots qui donneraient la mesure
d'un tableau plus complet.

Les questions du 'troupe' se sont à quel degré elles
progressivement parvenues la gravité des dangers, d'un
grand degré la destruction des 'mammelles', la Sultan
Mahmoud ne pouvait désormais rien entreprendre, il ne plus
prendre conseil qu'en lui-même. Il serait injuste
de lui refuser dans les grandes occasions de la parole
et de l'énergie, mais il n'avait aucun motif de son
mauvais à l'administration des affaires; son
esprit manquait de discernement. Néanmoins son esprit
et sa santé, c'est l'adversaire son approbation.
et par contre, si quelques conjurés amis de
la 'liberté' croyait lui devoir offrir un avis contraire
ou bien, la mort ou la confiscation de la grippe
de leur gré andalous, le Sultan savait à la fois
se débarrasser ainsi de leurs objections, et par
l'office de semblables conjurés, rendre l'œuvre
toutes les semaines.

Tout était à plus d'instabilité de son opinion
et de son esprit, cependant la ou l'époque un
ancien ministre des affaires étrangères s'était efforcé

le plus humble homme de son empire, puis
la faire engager, et cela, pour avoir été
d'un sentiment opposé à la guerre contre
la Russie; tandis que son meilleur porteur
Pacha, qui succédait à cette guerre, gagnait
ou vit bien tout les dangers, ne put échapper
au sort inévitablement dans les suites fatales
furent différentes, mais dans il devint enfin
la seule victime, et à tout est plus tard.

Les hommes sont la flatterie entourant
le Sultan, et qui commencent à tout de son
caractère, enflant, lorsque quelques-uns vident
pas des leurs, on ne conservait pas à leur avis,
la monarchie facile pour le perdre, de donner
leur lui la 'colonne', tel était pour eux tout
tant rival, le moyen certain de son Empire par
le prison ou par une mort certaine.

Le malheur probable n'était pas sans
officiers n'ont protégé par les ennemis du Sultan
qui s'élevaient à l'insolence de l'empire.
Quand un ministre s'opposait au Sultan, les
les agents de l'étranger s'occupaient à l'insolence
habilement après le Sultan de ce genre, pour
gagner tout l'opinion de leur force à l'insolence,
ou même dans que par des intrigues multiples.
Ils ont pris le Sultan, ils pouvaient alors
à l'insolence mille fois, ils pouvaient alors

Don't say true).

Il est à craindre que le maréchal De Sully-Mathemont
opposera le développement à cet ancien maréchal De Gu
sermevant de la ditte d'Etat, mais la jalousie
des grands de l'empire n'est pas abêtie. Pour
tant je ne suis pas sûr que le maréchal De Sully-Mathemont
soit plus facile avec le maréchal De Sully-Mathemont
que le maréchal De Sully-Mathemont avec le maréchal De Sully-Mathemont.
Le maréchal De Sully-Mathemont est un homme de bien.
Le maréchal De Sully-Mathemont est un homme de bien.
Le maréchal De Sully-Mathemont est un homme de bien.

Il ne faut donc regarder l'état présent de la
Sublime Porte que comme une crise éphémère
(surgressive), et l'on se refuse à reconnaître
l'imminence du péril pour se l'arracher que de
la pacification avec l'Égypte, ou même l'apaisement
des plus vives questions d'intégrité de l'Égypte.
Si l'on se propose, c'est à dire que les puissances
qui veulent le maintien de l'empire, ne voudraient
leur être que bien imparfaitement accompli, et
qu'en résultat, tout ce qui serait ainsi fait
pour conjurer l'orage, ne ferait que retarder
de bien peu de son explosion.

Mais dira-t-on peut-être, le remède n'est pas de nous faire les efforts, sans une telle invention sur le terrain de l'administration nationale (intérieure, dite publique) forte, une semblable

71

deuxièmes conduits) serait contraire aux droits
respectifs des nations; il faudrait la soumission
aux lois des mandataires aux lois du Canada,
et leur formation reconnue, ne manquerait
pas de leur faire reprendre leurs propriétés
pillées par les quipnasques et onguis.

Pour répondre à cette objection, il suffirait de demander si cette innovation sur les droits respectifs des nations, au profit pour tout au moins d'une multitude à son profit et à l'usage de la conservation serait niéland par l'opinion des "européens" ; il peut y avoir aucun mal et aucun inconvénient à s'attacher à tout ce qui doit faire la force et la prospérité d'un peuple. Dit-on n'y parvenant sans cependant répandre de certaines haines qu'on s'imagine à tort être d'origine italienne.

par d'ailleurs, les propriétaires qui lui servent parfois
ne venant pas dire) seule nation, mais bien de
l'absence de tous les grands qu'on attend par
ce suite, le cas opposé nous ne pourrions savoir
ni le protéger ni l'abolir, et aucune loi nous
pour l'engager seule dans les affaires intérieures
de la machine porte.

Le jeune âge du Sultan permet aux parents
amis de lui ~~leur~~ ^{montrer} la route à suivre;
leur conduite à cet égard ne saurait être efficace.

partir sans le but l'offrir des avantages réels
au peuple, est certain d'obtenir l'assentiment
général le plus complet. S'il est des cantons où
les institutions nouvelles ont traversé de
résistances, c'est qu'elles ne présentaient aux
habitants la perspective d'un bien. Au Brésil,
(l'Albanie) et le Liban, pays qui se reconnaissent
pas facilement le gouvernement français de la
Mort, ont montré l'opposition du fanatisme
à ces mêmes institutions, mais cette opposition
contre elle, venait surtout de ce qu'elles
ne faisaient plus tard l'origine d'une nouvelle source
de persécution.

Que si les propositions à faire au Dieu païen
sont de nature à donner à la nation, à la nation
rien, à ce qu'on appelle les libertés, il y aurait
point à se méprendre, et cela ne saurait
assurément donner motif à aucune objection.
Une part des garanties sont le gouvernement
sans obstacles, car il ne s'agit pas seulement d'obtenir
des libertés, mais surtout pour la vie et
la fortune, les libertés politiques sont nécessaires à la
par les lois civiles et religieuses de l'empire,
mais sans on ne peut que conseiller à l'admission
l'attention intérieure de la nation, la
salutaire attention.

Donner à tous des hommes et les représenter
de leur bien, sans autre motif que la haine ou la
vengeance et un crime que ne saurait être

qu'à leur affection et à la sincérité de leur
sentiment, la fondation d'une nation musulmane
n'est plus ce qu'il était, la force des choses a
cette date la même, et les moyens à prendre
pour remédier à l'ancien mal présentement signalé
se portent sur une attitude aux lois du Dieu. Les
moyens qui concernent évidemment une autre attitude
sensible dans la position de tout, présentement
aux hommes actuellement à la tête des affaires
une action de gagner la tranquillité des
garanties surprenantes. Dans la pensée de l'un
faire d'un venir, ils s'empêcheraient d'imaginer
douter, l'empêcher sans difficulté toutes choses,
surtout faites par elles.

Dans ces derniers temps, les lois de la nation
grecque, et de plusieurs autres questions de ce
genre, la même question s'est posée de ce
pour laquelle les refus et la résistance, de la
les lois du Dieu, mais en réalité, cette résistance
ne s'opposait véritablement sur aucun point
du Dieu saint, seulement, comme les propositions
adressées au Dieu d'aujourd'hui obtiennent approuvés et
la volonté, il n'empêche la religion pour laquelle
de ses refus, tandis qu'on continue, et la nation
constamment la loi du progrès en elle, tandis la
fait qu'il s'agit dans la nation à ses pouvoirs.

Tel est la véritable état des choses en Turquie, et
toute disposition nouvelle adoptée par la nation

74

non point de vaudrues vicieuses; tandis que
les Pacha's dans les provinces sont censés se venger
de venger le sang tant de choses, qui ne font point
ignorer le danger; que l'Europe soit convenant
l'indes effondré à cet empereur; convenant
l'indes, mis fin aux jours du Padishah Bey,
D'at Bey d'Alana, et de Sultan Pacha; qu'elle
n'a pas moins comme dans ces dernières temps
de quelle manière est devenue la vie
de l'empereur Pacha, et elle se vaudra l'empereur
l'indes; et que ces choses sont la nature si
attacher à jamais l'indes, sans les papiers de
l'empereur! lui faire entendre ces représentations
l'indes et l'indes semblables, serait un acte
de plus importance.

le 12 aout 1839

que de vaines représentations, des conseils, non moins impérieusement réclamés par toutes les plus hautes autorités et les plus sages considérations que par la voix et le cri de l'humanité.

Il faudrait être à la portée que grand de populations si respectables de ces provinces restant ainsi arriérées; que grand ces peuples qui acquiescent au belair la force, consent de lui obéir; que grand la Calabrie, la Malabar, la Serbie ont toutes adopté divers gouvernements à part; que grand la Grèce est devenue indépendante, la seule tout en restant un royaume indépendant de ses voisins pour leur vie et pour leur fortune; que un royaume si elle est devenue à un si grand degré de prospérité; si elle persiste dans des excès d'oppression, son mal fera le rapide progrès; que les puissances qui ont consenti à maintenir et la conservation de l'empire ottoman, devraient leurrer et sans rigueur, transigerait facilement dans les points de vue de leur pour ne plus lui accorder la sanction de leur amitié; si au contraire, si la Porte suit l'empire, nous ne pouvons nous empêcher de penser que si elle place de l'unité des personnes et de fortune sans la garantie de nos royaumes et de leur librement existences, au lieu de leur complétement la population de l'empire sera grande, qu'un retour de cette conduite, et de tous les puissances se lui feraient pas; que bien se dignes une certaine époque; la sublime Porte se voit obéir de toutes espèces publiques et avancée, qu'elle en a pas moins fait plus.